

שם פעילות: המדבר במקורות - המדבר כמרחב מלמד.

יועץ מדעי - שלמה בוסקילה

משך הפעילות: עד ארבעה שיעורים.

חומרי עזר: דפים עם מקורות רלוונטים לכל יחידה.

מצגות: צמח המלוח, פראים, רותם, שיטים, צור.

רציונל: על פי המקורות המדבר הוא מרחב חניכה, מרחב של התבגרות מתוך התגברות. המדבר מזמן מצבים של אי ודאות והתמודדות עם תנאים קשים לצד הזמנה לחופש וחירות.

הפעילות נחלקת ל**ארבע יחידות לימוד נושאיות**:

1. **הסתפקות במועט ושאלת החירות** (מלוח, פראים)
2. **בין דיבור לשתיקה**. הרווח בין המילים. עקרון ה"רותמיות".
3. **הצור - המדבר כמרחב יצירה** אש וכלים מהות היצירה צור הוא סלע היצירה. השפעה על האנודות נתן לנו את האש הקדומה והכלים הקדומים בראשיתי המדבר הוא מרחב בראשית אלוהים מתגלה בצור צור צור ישראל
4. **השיטה כבית גידול** - דוגמא טובה לרעיון ההשתייכות. לימוד ושיח על **מעגלי השתייכות**. לכאורה מנוגד לחירות, אז איך מגשרים על כך? **היכן הפעילות מתרחשת**: בכיתה ובשטח הפתוח.

יחידה ראשונה - הסתפקות במועט ושאלת החירות

1. **שיעור ראשון: הקדמה לנושא - החיבור של עם ישראל למדבר**
*להתחיל בשיחה על מיקומה הגיאוגרפי של ארץ ישראל - כמה שטח מדברי יש ומהם הגבולות.
* לקרוא אוסף ציטוטים מהמקורות בהם מוזכר המדבר והחיבור עם עם ישראל.
לקשר בין עם ישראל למדבר ולארץ ישראל.

2. **שיעור שני: הסתפקות במועט ושאלת החירות**
א. כל תלמיד יקבל אסופת פסוקים מהמקורות בהם מוזכר **צמח המלוח** (ראה נספח **מקורות בהמשך**)
המורה תקרא עם התלמידים את הפסוקים ותסביר אותם + קצת רקע לכל פסוק.

- לחפש ולקרוא חומר על צמח המלוח
- <https://www.wildflowers.co.il/hebrew/html.asp?id=48>
- [https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%9C%D7%95%D7%97_\(%D7%A6%D7%9E%D7%97](https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%9C%D7%95%D7%97_(%D7%A6%D7%9E%D7%97)
- דיון - מה השימושים של צמח המלוח בעבר וכיום.
- איך הוא מתואר בכתובים. הסבירו במילים שלכם.
- איך הוא מתקשר לחיים במדבר - האם הוא מתחבר לערכים כמו הסתפקות במועט, נוודות, רעיונות של חופש וחירות האדם.

3. שיעור שלישי: פעילות סביב הרעיון של הסתפקות במועט - מיותר או חובה?

אפשר את כל הפעילות לתת כעבודת בית בקבוצות ורק הדיון יעשה בכיתה.

יש לחלק את הכיתה לקבוצות של 4-5 ילדים.

כל קבוצה מקבלת מגוון אביזרים ומוצרים: פלאפון, כובעים, בקבוק מים, מעיל וחולצה קצרה, ספר, עפרון, גפרורים, קרם גוף, אולר, שקית או תיק, מצרכי מזון (למשל - לחם, ירקות, פירות, פירות יבשים, שימורים), מברשת שיניים ומשחה וכו'....

המשחק: א. צריך להחליט על מה מוותרים? כל קבוצה צריכה להגיע בסוף להסכמה על חמישה פריטים שמשאירים.

ב. להכין טבלה ובה כותבים מה משאירים ולמה...

ג. כל קבוצה מציגה את הטבלה שלה

ד. בסוף לקיים דיון:

- מה זה אומר להסתפק במועט?
- כדאי להסתפק במועט?
- ללכת למקורות - לסיפור יציאת מצרים או לסיפורי נוודים ולבדוק האם הסתפקו במועט? אפשר בכלל להשוות לימינו?
- האם צמחים ובעלי חיים מדבריים מסתפקים במועט?

שיעור 4: הפראים ושאלת החירות

כל תלמיד יקבל אסופת פסוקים מהמקורות בהם מוזכרים הפראים (ראה נספח מקורות על הפראים בהמשך)

המורה תקרא עם התלמידים את הפסוקים ותסביר אותם + קצת רקע על כל פסוק.

- לחפש ולקרוא על הפראים

<https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%A8%D7%90>

• דין

- כיצד מופיע הפרא בכתובים..

- לדון בביטוי 'פרא אדם'.

- להשוות לבני אדם - לחקלאי שמשועבד לאדמתו. לדבר על התרבות הנבטית שנעלמת כשהם מתיישבים. (אדם נולד נווד והופך לחקלאי. בני ישמעאל היו בני חורין אבות אבותיהם של בני רחב גם היו נוודים. הם אבות אבותיהם הנוודים של הנבטים)

- עבודת בית:

- איך הפרא קשור לרעיונות כמו נוודות, חירות. להשוות ליצורים אחרים כמו הגמל.

- האם הרעיון של להיות בן חורין קשור לרעיון הסתפקות במועט שדובר בשיעור

הקודם?

יחידה שנייה - בין דיבור לשתיקה

בין דיבור לשתיקה. הרווח בין המילים ועקרון ה"רותמיות".

המדבר השקט הוא מרחב המאפשר הקשבה. למרווחים, לפנימיות. המדבר הוא

השתיקה שבדיבור. אפשר לדון בשאלה.

א. כל תלמיד יקבל אסופת פסוקים בהם מוזכר שיח הרותם (ראה נספח מקורות שיח

הרותם בהמשך)

ב. המורה תקרא עם התלמידים את הפסוקים ותסביר+ תתן רקע על כל פסוק הרותם מוזכר לא מעט פעמים במקרא בתלמוד ובמדרשים. בעבור אנשי המדבר הרותם ייצג את האש - 'גחלי רתמים' הם חומר בערה מצוין בקור המדברי(רעיון שמוקובל עד היום על נוודי המדבר כמו הבדואים בסיני) . הרותם הא רעיל ואינו ראוי למאכל או למרעה.

מלמד זאת העבריים הקדמונים חיברו בין אש לדיבור. הם ראו ברותם שיח מצוין להבערת אש במדבר. הדיבור הראשוני של בני האדם התפתח סביב האש. הדיבור הוא מאפיין בסיסי של בני אדם ויש בו חוויה של חיבור כמו גם האש שמחברת.

אפשר לדבר על משחק המילים: שיח-שיח (דיבור), דיבור-מדבר) כמעט בכל המקורות הרותם או גחלי הרותם "מלמדים לקח" או מתקנים את האדם המדבר דיבור שאינו ראוי (שפת שקר, לשון רמיה, לשון הרע וכו')

עבודת בית:

- לחפש ולקרוא על צמח הרותם ועל ההתאמה המצוינת שלו למדבר ולסכם על תופכת "הרותמיות".

- <https://www.wildflowers.co.il/hebrew/html.asp?id=48>
- לכתוב על הקשר של גחלי רתמים להשרדות . האם קשור למלוח(?)

יחידה שלישית - הצור - המדבר כמרחב יצירה

הצור - המדבר כמרחב יצירה

א. כל תלמיד יקבל אסופת פסוקים בהם מוזכרת **אבן הצור** (ראה נספח מקורות אבן צור בהמשך)

המורה תקרא עם התלמידים את הפסוקים ותסביר אותם + קצת רקע לכל פסוק.

ב. התלמידים יחפשו ויקראו חומר על אבני צור.

לדוגמא: כתבה על בעלי מלאכה ייחודיים - שובו של האדם הקדמון?

<https://newmedia.calcalist.co.il/magazine-07-11-19/a09.html>

דיון על תכונות הצור.

- אבן הצור נפוצה בנגב ובמדבר יהודה. סלע לא מסיס במים, שונה מסלעים אחרים שבמדבר. אין בו מעיינות חלחול. לא אמור לצאת ממנו מים למרות שהס שמיחוס למשה במדבר שהוציא מים מסלע הצור.
- יצרו ממנה כלים פרהיסטוריים ושימשה להצתת אש.
- חיבור לימינו - בתקופת המדבר - סכינים, כלים, יצירת אש.
- משחק מילים של השם: צור-צירה
- חיבור לנושא ההישרדות (אש וסכינים)
- חיבור ליכולת היצירה שיש לאדם שיוצר כלים מאבנים שסביבו.
- לקשר אולי ליצירה של האל - האל היוצר - אנחנו נוצרנו בצלמו.

עבודת בית

- לכתוב סיפור קצר או לצייר/ לכתוב קומיקס על אדם קדמון ואבן הצור .
- לסכם את המאמר שלעיל ולספר בכיתה. למצוא עוד מאמרים על אבן הצור והשימושים שלה.
- להכין פינת מדבר בכיתה עם צור, ענפי שיטה, רותם, תמונות של פראים ולהכין כתוביות קצרות שילוו.
- להכין חוברת למדריך טיולים - עם אסופת מקורות מוארים על כל יחידה שנלמדה+ תמונות (צור, מלוח, רותם, שיטים, פראים)

יחידה רביעית - השתייכות

א. עץ השיטה

<https://www.wildflowers.co.il/hebrew/html.asp?id=48>

ב. לדון על מופעי השיטה במקורות

לקרוא את הפסוקים ולפרש אותם.

ג. דיון - לדבר על הצורך של שייכות היחיד לקבוצה.

- האם רעיון ההשתייכות חשוב במדבר ולמה? להשתמש בשיטים כדוגמא מהטבע. כמו השיטה שהיא בית גידול ומארג אקולוגי. כל פרט תלוי אחד בשני. במדבר אני לא לבד. הדגמה לאיך כולם קשורים דרך השיטה.
- לדון בשאלה על הרצון להיות בן חורין, להיות מי שאני, ומנגד הרצון להיות שייך. להרחיב את השאלה למרחב המדברי: במדבר אתה לא יכול להיות לבד כי תנאי הקיום מכריחים אותך להשתייך לשבט ולמשפחה ומצד שני המדבר מזמין אותך להיות בין חורין.
- במקורות האזכור המרכזי של השיטה הוא בהקשר של המשכן - עשוי עצי שיטים. המשכן הוא מרכז החיים הרוחניים של עם ישראל.
- המשכן הוא שמאחד את שבטי ישראל משבטים בודדים לקהילה אחת.

*** פעילות מסכמת ליחידה שאפשר תקיים בשטח:

אפשר לעשות טיול עם תחנות בדרך:

לשבת בצילה של השיטה וליד שיח רותם.

להדליק מדורה לשבת סביבה ולספר סיפורים שילדים כתבו בעקבות מה שלמדו ביחידה.

טיגון מלוח ואכילה כחלק מארוחת הערב. (לספר על אפיית ליבה. אולי אפשר גם להכין)

**הכנת תה מצמחים מדבריים. https://www.shirathamidbar.co.il/herbs_infusions
<https://www.teva.org.il/?CategoryID=258&ArticleID=24034>**

מקורות מלוח – הסתפקות במועט וחירות

1.

א ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני. ב גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח. ג בחסר ובכפו גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה. ד הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם. ה מן גו יגרשו ירעו עלימו כגנב. ו בערוץ נחלים לשכן חרי עפר וכפים. ז בין שיחים ינהקו תחת חרול יספחו. ח בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ. ט ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה. (איוב ל', א-י)

רקע: איוב מתאר את רעיו כנוודי מדבר הניזונים מעלי מלוח

הערה חשובה: בערבית מלוח נקרא 'קטף' ("הקוטפים מלוח")

2.

"דתניא מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל אמר להם אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש (המשכן במדבר) אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו, והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו" (בבלי, קידושין, ס"ו).

רקע: מדובר על מלחמתו של ינאי המלך בנבטים וכיבוש המצדים ותחנות הדרכים שלהם.

3

"וכמה ימות המשיח? רבי עקיבא אומר, ארבעים שנה, כשם שעשו ישראל במדבר ארבעים שנה. והוא גורן ומוציאן למדבר ומאכילן מלוח ורתם, שנאמר: הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם" (מדרש תנחומא עקב ז').

רקע: אכילת מלוח בימי הגאולה לעתיד לבוא

4.

"ר' ברכיה, בשם רבי לוי אמר: כגואל הראשון, כך גואל האחרון... נגלה להם וחזר ונכסה מהם... ולהיכן מעלה אותן? אית דאמרין: למדבר יהודה. ואית דאמרין: למדבר סיחון ועוג. כל מי שהוא מאמינו והולך אחריו, הוא אוכל שורשי רתמים ועלי מלוחים". (במדבר רבה י"א)

רקע: אכילת מלוח בימי הגאולה לעתיד לבוא

מקורות פרא וחירות

1.

ה מי שלח פרא חפשי ומסרות ערוד מי פתח. ו אשר שמתי ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה. ז ישחק להמון קניה תשאות נוגש לא ישמע. ח יתור הרים מרעהו ואחר כל ירוק ידרוש. ט היאבה נים עבדך אם יליו על אבוסך. י התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריו. יא התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך. יב התאמין בו כי ישוב [ישיב] זרעך וגרנך יאסף. (איוב ל"ט)

רקע: הפרא אינו כבהמות משק המוותרים על חירותם למען אבוס מלא מזון ומסתפקים במזון המועט של המדבר ובכך שומרים על חירותם

2.

יא ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע יהוה אל עניך. יב והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכון. (בראשית ט"ז, י"א-י"ב).

והוא יהיה פרא אדם. שיהיה גדל במדבר כפרא וישב במדבר כפרא שהוא חפשי: (מדרש אגדה, בראשית, ט"ז:י"ב)

רבנו אמרי אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בני, כך חשבתי שתהיו חורין מן המלכות מנין, שנאמר (ירמיה ב, כד): פרא למד מדבר, כשם שהפרא גדל במדבר ואין אימת אדם עליו, כך חשבתי שלא תהא אימת מלכות עליכם (דברים רבה ה)

רקע: בתפיסה המדרשית נוודי המדבר הם צאצאי ישמעאל ונדודיהם במדבר הם ביטוי לחירות

3.

כ ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת. כא וישב במדבר פארן ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים (בראשית כ"א)

במדבר פארן - כדכתיב: והוא יהיה פרא אדם. (פירוש הרשב"ם בראשית כ"א)

רקע: מדבר פארן – מדבר הפראים – מדבר החירות. אנשים המדבר עוסקים במרעה וציד ולא בחקלאות המשעבדת את האדם לאדמה.

4.

ו ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צנה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם. ז ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וכרם לא תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבנו כל ימיכם למען תחיו ימים רבים על פני האדמה אשר אתם גרים שם. ח ונשמע בקול יהונדב בן רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין כל ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנותינו. ט ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם וזרע לא יהיה לנו. י ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו. (ירמיה ל"ה)

רקע: בני רכב, כבני תרבות מדברית השומרים על חירותם. (בהשוואה לחוקי הנבטים, תרבות בדווית)

מקורות על הרוחם וגחלי הרתמים

כללי

נדודי דוד במדבר יהודה

מקור יסוד המקשר רוחם אש ודיבור

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל יְהוָה בַּצָּרְתָּהּ לִי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: ב יְהוָה הֲצִילָה נַפְשִׁי מִשּׁוֹפֵת שֶׁקֶר
מִלְשׁוֹן רַמְיָה: ג מָה יִתֵּן לָהּ וַיִּמָּה יִסִּיף לָהּ לְשׁוֹן רַמְיָה: ד חֲצִי גִבּוֹר שְׁנוֹנִים עִם גַּחְלֵי
רְתָמִים: ה אוֹיֵה לִי כִי גִרְתִּי מִשֶּׁשׁ שְׁכַנְתִּי עִם אֶהְלִי קִדְר: ו רַבַּת שְׁכַנָּה לָהּ נַפְשִׁי עִם שׁוֹנָא
שָׁלוֹם: ז אֲנִי שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הִמָּה לְמַלְחָמָה: (תהילים ק"ב)

רקע: דוד מזכיר את תקופת נדודיו מדבר, בה הוא פגוע מדורשי רעתו המדרים עליו
לשון רמיה ושפת שקר ומקשר זאת לרוחם. המדרש מסביר זאת:

חֲצִי גִבּוֹר שְׁנוֹנִים, וַיִּמָּה רָאָה לְמַשְׁלֵן בְּחֶץ מִכָּל כְּלֵי זִין, אֲלֵא כָּל כְּלֵי זִין מִכִּין בְּמִקּוֹמָם וְזֶה
מִכָּה מִרְחוֹק, כִּן הוּא לְשׁוֹן הָרַע דְּאָמַר בְּרוּמֵי וְקָטִיל בְּסוּרְיָא, וְלֵא כָּל גַּחְלֵי אֲלֵא
כְּגַחְלֵי רְתָמִים, שְׁכָל גַּחְלֵי כְּבִים מִבְּפָנִים, אֲבָל גַּחְלֵי רְתָמִים אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא כְּבָה
מִבְּחוּץ עֲדִין הוּא בּוֹעֵר מִבְּפָנִים, כִּן כָּל מִי שֶׁהוּא מְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע אֵף עַל פִּי שֶׁאֵתָה הוֹלֵךְ
וּמְפִיָּסוֹ וְהוּא מִתְּפִיָּס עֲדִין הוּא בּוֹעֵר מִבְּפָנִים. מַעֲשֵׂה בְּרִתָּם אֶחָד שֶׁהֲצִיתוּ בּוֹ אֶת הָאוֹר
וְהָיָה דוֹלֵק שְׁנַיִם עֶשֶׂר חֲדָשׁ, חֲרָף וְקִיץ וְחֲרָף. (בראשית רבה צ"ח)

הרוחם הזה מי שמדליקו גחליו אינם כבותר. ומעשה היה בב' בני אדם שבאים במדבר
וישבו תחת רוחם א' לקטו עצים מרוחם ובשלו להם מה שיאכלו ואכלו והלכו להם.
לאחר שנה באו למדבר באותו מקום הרוחם ומצאו אפר ממה שהדליקו אמרו הרי י"ב
חדש יש לנו משעברנו ואכלנו במקום הזה מששו באפר והלכו עליו ונכוו רגליהם מן
הגחלים שתחת האפר לפי שאין נכבותר. לכך נמשל לשון הרע כגחלי רתמים שנאמר חצי
גבור שנונים וגו' (מדרשת תהילים ק"ב)

מסורת זו לפיה הרוותם וגחליו קשורים לדיבור שאינו ראוי ו'מתקנים' אותו מופיעה באופנים שונים בתנ"ך. כנראה בכל מקום שיופיע הרוותם, נחפש ונמצא דיבור הזקוק לתיקון..

סיפור גירוש הגר וישמעאל

רקע: שרה מדברת לשון הרע על הגר ובשל כך אברהם מגרש את הגר וישמעאל מביתו לנדוד במדבר.

וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם | בְּבֹקֶר וַיִּקְחֵלֶחֶם וְחַמֵּת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הַגֵּר שָׁם עַל־שִׁכְמָה וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיִּשְׁלַחַהּ וּתְלֹף וַתִּתַּע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע: וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֲמָת וַתִּשְׁלַח אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אֶתֶד הַשִּׁיחִים: (בראשית כ"א).

ותשלך את הילד תחת אחד השיחים: רותם היה. דברי ר' מאיר שכן דרך הרתמים להיות גדלים במדבר: (בראשית רבה נ"ג).

נדודי ישראל במדבר

רקע: אחת מתחנות הנדודים הייתה 'רתמה' הנמצאת במדבר פארן ונקראה כך כיוון שגדלו שם הרבה רתמים. שם חטאו אהרון ומרים בדיבור לשון הרע על אחיהם משה ושם חטאו ישראל והוציאו את דיברת הארץ רעה בחטא המרגלים.

וַיִּסְעוּ מִחֲצֹרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה: (במדבר ל"ג)

ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע של מרגלים, שנאמר "מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים" (פירוש רש"י שם)

א ותדבר מרים ואהרן במשה, על-אדות האשה הבשית אשר לקח: כי-אשה בשית, לקח. ב ויאמרו, הרק אך-במשה דבר יהוה--הלא, גם-בנו דבר; וישמע, יהוה. ג

וְהָאִישׁ מֹשֶׁה, עָנּוּ מְאֹד-- מִכָּל, הָאָדָם, אֲשֶׁר, עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה. {ס} ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פְּתָאם, אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-מִרְיָם, צְאוּ שְׁלֹשְׁתֵּכֶם, אֶל-אֶהֱל מוֹעֵד; וַיֵּצְאוּ, שְׁלֹשְׁתָּם. ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן, וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל; וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וּמִרְיָם, וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם. ו וַיֹּאמֶר, שְׁמְעוּ-נָא דְבָרַי; אִם-יְהִיֶה, נְבִיאֵכֶם-- יְהוָה בְּמִרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדַּע, בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר-בּוֹ. ז לֹא-כֵן, עֲבַדִּי מֹשֶׁה: בְּכָל-בֵּיתִי, נֶאֱמָן הוּא. ח פֶּה אֶל-פֶּה אֲדַבֵּר-בּוֹ, וּמִרְאָה וְלֹא בְּחִידוֹת, וּתְמַנֵּת יְהוָה, וּבֵיט; וּמִדּוֹעַ לֹא יִרְאֶתֶם, לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְּמֹשֶׁה. ט וַיִּחַר-אַף יְהוָה בָּם, וַיִּלְךְ. י וְהֶעֱנָן, סָר מֵעַל הָאֹהֶל, וְהִנֵּה מִרְיָם, מְצַרְעַת כְּשִׁלְג; וַיִּפֹּן אֶהֱרֹן אֶל-מִרְיָם, וְהִנֵּה מְצַרְעֶת. יא וַיֹּאמֶר אֶהֱרֹן, אֶל-מֹשֶׁה: בִּי אֲדֹנָי-- אֶל-נָא תִשֶׁת עָלֵינוּ חֲטָאת, אֲשֶׁר נִוְאלְנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ. יב אֶל-נָא תְהִי, כַּמֵּת, אֲשֶׁר בְּצִאתוֹ מִרְחֹם אֱמוֹ, וַיֵּאָכֵל חֲצִי בָשָׂרוֹ. יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה, אֶל-יְהוָה לֵאמֹר: אֵל, נָא רַפָּא נָא לָהּ. יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה, וְאַבִּיָּה יִרְקַ יִרְק בְּפִנְיָה-- הֲלֹא תִכְלֹם, שְׁבַעַת יָמִים; תִּסְגַּר שְׁבַעַת יָמִים, מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, וְאַחֲרַי, תִּאָּסֵף. טו וּתִסְגַּר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, שְׁבַעַת יָמִים; וְהָעַם לֹא נָסַע, עַד-הָאָסֵף מִרְיָם. טז וְאַחֲרַי נָסְעוּ הָעָם, מִחֲצֵרוֹת; וַיַּחֲנוּ, בְּמִדְבַר פָּאָרוֹן.

א וַיִּדְבַּר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. ב שְׁלַח-לָךְ אַנְשִׁים, וַיִּתְּרוּ אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן, אֲשֶׁר-אַנִּי נֹתֵן, לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אַבְתָּיו, תִּשְׁלַחוּ-- כָּל, נְשִׂיא בָהֶם. ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרוֹן, עַל-פִּי יְהוָה: כָּלֶם אַנְשִׁים, רָאשֵׁי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. (במדבר י"ב-י"ג)

סיפור מסעו של אליהו הנביא אל הר חורב

רקע: לאחר שאלהו הורג את נביאי הבעל בכרמל ואחאב ואיזבל הורגים את כל נביאי השם, הולך אליהו לנדוד במדבר ולהתלונן על העם בפני האלוהים. בדרך הוא 'שואל את נפשו למות' ושוכב לנוח תחת הרוותם. שם הוא אוכל 'עוגת רצפים' שהיא לחם מדברי הנאפה בגחלים ('ליבה' בלשון הבדואים של ימינו). אלוהים אינו מרוצה מדברי הלשון הרע שאלהו מספר על עם ישראל. וזה האירוע בו אליהו מסיים את תפקידו כנביא זעם.

א ויגד אחאב לאיזבל, את כל-אשר עשה אליהו, ואת כל-אשר הרג את-כל-הנביאים, בחרב. ב ותשלח איזבל מלאך, אל-אליהו לאמר: בּה-יעשון אלהים, וכה יוספון, פי-כעת מחר אשים את-נפשך, בנפש אחד מהם. ג וירא, ויקם וילך אל-נפשו, ויבא, באר שבע אשר ליהודה; וינח את-נערו, שם. ד והוא-הלך במדבר, דרך יום, ויבא, וישב תחת רתם אחת (אחד); וישאל את-נפשו, למות, ויאמר רב עתה יהוה קח נפשי, פי-לא-טוב אנכי מאבתי. ה וישכב, וישן, תחת, רתם אחד; והנה-זה מלאך נגע בו, ויאמר לו קום אכול. ו ויבט, והנה מראשתי עגת רצפים וצפחת מים; ויאכל וישת, וישב וישכב. ז וישב מלאך יהוה שנית ויגע-בו, ויאמר קום אכל: כי רב ממך, הדרך. ח ויקם, ויאכל וישתה; וילך בכח האכילה ההיא, ארבעים יום וארבעים לילה, עד הר האלהים, חרב. ט ויבא-שם אל-המערה, וילן שם; והנה דבר-יהוה, אליו, ויאמר לו, מה-לך פה אליהו. י ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות, פי-עזבו בריתך בני ישראל--את-מזבחתיך הרסו, ואת-נביאיך הרגו בחרב; ואותר אני לבדי, ויבקשו את-נפשי לקחתה. (מלכים א' י"ט)

רצוף פה, למי שאמר דילטוריא (לשון הרע) על בני... כתיב באליהו, שנאמר (מלכים א יט, יד): ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות פי עזבו בריתך בני ישראל. אמר לו הקדוש ברוך הוא, בריתי, שמא בריתך. את מזבחתיך הרסו, אמר לו, מזבחותי, שמא מזבחותיך. ואת נביאיך הרגו בחרב, אמר לו נביאי, ואת מה איכפת לך, אמר לו ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה... אמר רבי שמואל בר נחמן, רוצף פה, רצוף פיות בכל מי שאמר דילטוריא על בני. (שיר השירים רבה א)

מקורות – אבני צור

להלן כמה מקורות מהתנ"ך, התלמודים והמדרשים השונים העוסקים באבני הצור.

הצור מוזכר במקורות ב4 הקשרים נפרדים, אך ניתן לקשר אותם לרעיון כללי:

- מהצור הפיקו כלים שעימם עשו בעבר ברית-מילה. מכאן ניתן ללמוד על השבירה החדה של האבן והיכולת להשתמש בה כסכין. ניתן גם ללמוד על הצור כחומר סטרילי (אכן הצור אינו מגיב עם חומרים אחרים כמעט ולכן שומר על נקיותו)
- האש הקדומה הגיע מחיכוך אבני צור
- משה מוציא מים מן הסלע – אבן צור. בכך מועצם הנס – אבן הצור המוציאה אש, הוציאה הפעם מים
- אלוהים מתגלה למשה ב'נקרת הצור' (גומחת סלע באבן צור)

ברית מילה בסכיני צור:

ציפורה אשת משה מלה את בנה בסכין צור:

”וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צוּר וַתִּכְרֹת אֶת עֶרְלַת בְּנֵהָ” (שמות ד')

יהושע בן-נון מל את בני ישראל בסכיני צור:

”בַּעַת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֵל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צָרִים וְשׁוּב מִלְּאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִית. ג וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צָרִים וַיִּמָּל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל גְּבַעַת הָעֵרְלוֹת. ד וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל הָעָם הַיָּצֵא מִמִּצְרָיִם הַזְּכָרִים כֹּל אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִתּוֹ בַּמַּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצִאתָם מִמִּצְרָיִם. ה כִּי מַלִּים הָיוּ כָּל הָעָם הַיָּצֵאִים וְכָל הָעָם הַיְלֵדִים בַּמַּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצִאתָם

ממצרים לא מלו. ו כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול יהוה אשר נשבע יהוה להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע יהוה לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש. ז ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך. ח ויהי באשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם. ט ויאמר יהוה אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה" (יהושע ה').

רקע: במצרים ובנדודים המדבר כנראה לא קיימו את מצוות ברית מילה, עד שנכנסו לארץ עם יהושע בן-נון. ואז מצטווים למול באמצעות סכיני צור. **שאלה לדיון:** האם קיום מצוות המילה בסכיני צור הוא עניין מהותי? דווקא בצור?

הדלקת אש ראשונה באבני צור:

במוצאי שבת נתן הקדוש ברוך הוא דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה, והביא שני אבנים וטחנן זו בזו, ויצא מהן אור. (בבלי, פסחים נ"ד)

במוצאי שבת התחיל החשוך ממשמש ובא ונתירא אדם הראשון, שנאמר (תהלים קלט, יא): ואמר אף חשוך ולילה ולילה אור בעדני, אותו שפנתוב בו (בראשית ג, טו): הוא ישופף ראש ואתה תשופנו עקב, בא להדדוג לי, מה עשה הקדוש ברוך הוא, זמן לו שני רעפים (של צור?) והקישן זה לזה ויצא מהן אור וברך עליה, הדא הוא דכתיב: ולילה אור בעדני. מה ברך עליה, בורא מאורי האש. אתיא כשמואל, דאמר שמואל מפני מה מברכין על האור במוצאי שבת, מפני שהיא תחלת ברייתה.

רקע: הדלקת אש ע"י האדם הראשון הייתה לראשונה במוצאי שבת ועשתה ע"י חיכוך אבנים. מתוך המציאות ידוע לנו שחיכוך שברי צור מוציא ניצוצות אש. מעשה זה נתפס בתלמוד ובמדרש כמעשה יצירה אלוהי אותו האדם מצליח לעשות כאשר ניתנה בו

ה'דעת' האלוהית. בהדלקת אש האדם 'מובדל' מיתר בעלי-החיים בטבע ונחשב במעשה זה כ'בעל דעה'.

הביטוי ההלכתי "הבדלה בחונן הדעת", קשור להדלקת האש הטקסית בכל מוצאי-שבת, כמבטאת את הדעת האנושית המבדילה את האדם מבעלי החיים.

נס הוצאת המים מן הסלע במדבר:

"וַיִּצְמָא שָׁם הָעַם לַמַּיִם וַיִּלְךְ הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת בָּנֵי וְאֶת מְקַנֵּי בְּצִמָּא. ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לֵאמֹר מָה אֲעֲשֶׂה לָּעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקַלְנִי. ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתָּךְ מִזְקַנֵּי יִשְׂרָאֵל וּמִטָּף אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ. ו הִנְנִי עֹמֵד לִפְנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֶרֶב וְהִכִּיתָ בַּצּוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ בֶּן מֹשֶׁה לְעֵינָי זַקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות י"ז).

"הַמּוֹלִיבְדָה בַּמִּדְבָּר הַגְּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחַשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אִיוּ-מַיִם הַמוֹצִיא לָהֶם מַיִם מִצּוּר הַחֲלָמִישׁ" (דברים ח').

"הַהֶפְכֵי הַצּוּר אֲגַם מַיִם חֲלָמִישׁ לְמַעַיְנּוֹ מַיִם" (תהילים קי"ד).

רקע: נס הוצאת המים מן הסלע הוא אירוע מכונן בתקופת נדודי המדבר. משה ואהרן לא נכנסו אל הארץ בגלל שהיכו בסלע להוציא ממנו מים ולא דיברו אליו בלבד כפי שנצטוו. סיפור זה מופיע במקרא פעמיים.

לפי המסופר, הנס נעשה בצור. ייתכן שיש כאן 2 אלמנטים הבאים להעצים את הנס.

· הוצאת מים מסלע המוציא אש בד"כ.

· הוצאת מים מסלע בו אין נביעות של מעיינות בד"כ (לרוב מעיינות נובעים בסלעים קרובונטיים כמו גיר ולא בסלעים סיליקטיים כמו צור).

התגלות אלוהית ב'נקרת הצור':

"ויאמר יהוה אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת לעשה כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם. יח ויאמר הראני נא את כבודך. יט ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יהוה לפניך וחסיתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם. כ ויאמר לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי. כא ויאמר יהוה הנה מקום אתי ונצבת על הצור. כב והיה בעבר כבדי ושמתיה בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי. כג והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו" (שמות ל"ג).

"ויקם ויאכל וישטה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב. ט ויבא שם אל המערה וילן שם והנה דבר יהוה אליו..." (מלכים א' י"ט).

רקע: 2 התגלויות משמעותיות של האל למשה ואליהו הנביא מתרחשות בגומחת סלע באבן צור. (לפי המסורת, גם ההתגלות לאליהו הנביא במערה בחורב, היא אותה 'נקרת הצור' בה התגלה האל למשה. הזכרנו התגלות זו גם במקורות בנושא שיח הרוחם).
שאלה לדיון: האם ההתגלות בצור הינה עניין מקרי או מהותי?

סיכום:

המונח 'צור' במקורות, הוא גם אחד מכינוייו של האל עצמו – 'צור ישראל'. המשמעות העיקרית של המילה מבטאת עצמה וחוזק והיא כראה קשורה להיותו של האל 'יוצר'.

האדם, שלפי המסורת בבראשית הוא בצלמו של אלוהים ('בצלם אלוהים עשה את האדם'), אף הוא יוצר – אש וכלים, ויצירתו היא הבסיס לאנושיותו.

אבן הצור, שמה מעיד על מהותה – אבן היצירה. והיא כביכול פוקדת על האדם 'צור'!!

האל בוחר להתגלות לעמו באמצעות נס המתחולל באמצעות אבן הצור, ומתגלה אף לנביאיו בתוך 'נקרת הצור'. התגלות זו מבטאת את חשיבותה של אבן הצור.

בציווי לקיים את מצוות ברית המילה בסכיני אבן צור, טמונה משמעות נוספת שעניינה 'יצר' (יצר המין/הרבייה). 'צור-יצר-יצירה', קשורים זה בזה.